

Maavalla leht

Pärnakuu 10 221

◆ Minister allkirjastas pühapaikade arengukava

1. mahlakuul allkirjastas kultuuriminister Laine Jänes arengukava "Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad. Uurimine ja hoidmine 2008-2012". Iidset kultuuri- ja looduspärandit hoidvate hiite ning teiste looduslike pühapaikade seisund on praegu väga halb. Riigil puudub ülevaade enamiku pühapaikade asukohast ja seisukorrast. Arendustegevuse ja pärimuspaikade asukohtade viimaste mäletajate suremise tõttu kaob mõni pühapaik igal kuul jäädavalt.

Arengukava näeb ette hiite ja teiste looduslike pühapaikade kaardistamise, inventeerimise, korrastamise, tähistamise, õigusliku seisundi täpsustamise, kaitse tõhustamise, andmekogu koostamise ning samuti avalikkuse teavitamise ja väärtushinnangute kujundamise ning maaomanike nõustamissüsteemi väljatöötamise.

Arengukava ettevalmistamine algas Maavalla koja ettepanekul 2005. aasta algul, kui kultuuriministeeriumis moodustati selleks töörühm.

Riikliku programmi ja hiljem arengukava koostanud töörühma kuulid lisaks kultuuriministeeriumi ja muinsuskaitse ametnikele sise- ja keskkonnaministeeriumi ametnikud, Tartu ülikooli, Eesti kirjandusmuuseumi, Eesti ajaloomuuseumi, Riigimetsa Majandamise Keskuse ja Maavalla koja esindajad.

7. lehekuul andsid Maavalla koja esindajad Laine Jänesele üle looduslike pühapaikade kaitsmist sooviva pöördumise koos 5268 allkirjaga.

Kohtumisel arutati sedagi, mida kultuuriministeerium ja Maavalla koda saavad ühiselt teha, et pühapaikadest rohkem teataks ja neid enam väärtustataks.

Laine Jänes nentis, et Andrus Ansipi valitsus pole kahjuks seni leidnud va-

Auli Kütt

Minister Laine Jänes pidas Maavalla koja vanema Ahto Kaasiku ja vardja Tiit Kaasikuga nõu, kuidas paremini hiisi kaitsta.

jalikke vahendeid hiite päästmiseks. Pea poolteise aasta eest valminud ja tänavu mahlakuus kehtestatud pühapaikade arengukava eelarve on rahastatud vaid kümnendiku ulatuses. Minister soovitas Maavalla kojalt otsida hiite päästmiseks raha teistest ministeeriumidest.

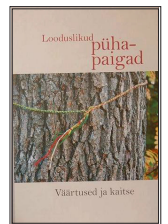
Laine Jänesele üle antud pöördumisele allkirjade kogumine algas üle-eelmise aasta sügisel ansambli Metsatööl kontsertidel "Koduhiite kaitse!" Jõhvis, Kuressaares, Haapsalus ja Tallinnas ning jätkus koja võrgulehel lehekuu alguseni.

Pöördumisega on ühinenud tuntud kirjanikke, kunstnikke, teadlasi, keskkonnakaitsjaid, poliitikuid ja muude erialade inimesi. Tuntud nimede hulgas on kirjanikud Arvo Valton, Jaan Kaplinski, Karl-Martin Sinijärv, Leelo Tungal, orientalist Linnart Mäll, kunstnikud Aili Vint, Peeter Laurits, riigikogulased Marek Strandberg, Toomas Trapido, Mark Soosaar, loodusteadlased Matti Masing, Kalevi Kull ja Toomas Kukk.

Vabariigi Valitsusele ja avalikkusele suunatud pöördumises soovitakse, et valitsus astuks otsustavaid samme pühapaiku ohustavate planeeringute

Mullu nägi Maavalla koja eestvõtetel ilmavalgust raamat "Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse". Selle koostasid Heiki Valk ja Ahto Kaasik. Raamat sisaldab 2005. aastal peetud konverentsi "Eesti ajaloolised looduslikud pühapaigad eile, täna, homme" ettekannete tekste ja valdkonna arengukava aastateks 2008-2012.

Kogumik tutvustab pühapaiku ning nende uurimise ja hoidmisega seotud küsimusi pärimuslikust, arheoloogilisest, looduskaitsest ja õiguslikust küljest. Seal leiab ka ülevaate headest hiitetavadest.

peatamiseks ning seadusemuudatuste ja uuringute tegemiseks, mis tagaksid pühapaikade ning seal asuva vaimse ja materiaalse kultuuripärandi ning loodusväärtuste säilimise. Samuti soovitakse, et hiied võrdsustataks mujalt tulnud uskude pühakodadega. Pöördumine jääb Maavalla koja võrgulehel www.maavald.ee avatuks ja sellega saab liituda ka edaspidi. *Maavalla koda*

◆ Kuressaares imetleti pilte ja jagati teadmisi

Näituse avamisel laulis Öie Sarv.

Lii Pihl

Elo Liiv

Pühapaigad on olnud põlise maailmavaate loomulik osa. Sellised kohad valiti ennete järgi või torkasid need millegi erilise silma. Pühapaikade juurde on kuulunud allikad, kivid ja hiitukad, rannarahvastel lahesopid, astangud, merest välja ulatuvad kaljurahnud. Nendega on seotud olnud oma kombed ja traditsioonid.

Kahjuks on ajaloolistel põhjustel juhtunud nii, et pühapaigad koos rahvakultuuriga on hävimisohus ja inimestel, kes pärimuse vastu huvi tunnevad, on raske nende kohta teavet leida. Pole palju alles vanaisasid ja -emasid, kes mäletaksid ja kellele vanavanemad pühapaikadega seotud edasi oleksid andnud. Linnarahval ja uusasunikel pole paigaga seotud mälu ega tunnetust, kuidas õigesti käituda. Elame maailmas, kus meie esivanemate mälu on arhiivides ja tihti vahendavad seda vaid pärimuskultuuri uurijad.

Kuidas viia uustulnukatest küsijad, põliselanikest teadjad ja õppinud pärimuskultuuri spetsialistid kokku? Ega vägisi ei saagi, kui on huvi, leiab igaüks oma tee. Üks selline tee loodi Saaremaal kolme looduslike pühapaikadega seotud ettevõtmisega.

Maavalla suurimale saarele kogunesid hiljuti pühapaikade uurijad ja kaitsjad, et jagada teadmisi nii omavahel kui saarte ametnikega. Uudistada sai näitust, peeti konverents ja ümarlaud. 24. urbekuust 3. lehekuuni oli Kuressaare kultuurikeskuses avatud looduslike pühapaikade pildinäitus. Välja oli pandud 40 fotot Auli Kütilt, Ahto Kaasikult ja Ahto Raudojalt. Iga pildi all oli pühapaika või sellega seotud kommet tutvustav jutt, mis kokkuvõttes oli kui teejuht läbi Eesti ajalooliste pühapaikade ning nendega seotud uskumuste ja käitumistavade.

Kuressaarest rändas näitus teisi uudistajaid otsima. Praegu saavad seda imetleda Tallinna Heleni kooli lapsed. 10. mahlakuul peeti kultuurikeskuses konverents „Saare ja Hiiu maakonna looduslikud pühapaigad“. Käsitleti

Maavalla, eeskätt saarte hiite ja teiste ajalooliste looduslike pühapaikade uurimise, hoidmise ning tutvustamise küsimusi ning looduslike pühapaikade riikliku arengukava ja ülevaatuste hetkeseisu.

Ettekannetega esinesid Maavalla koja vanem Ahto Kaasik, Muhu vallavolikogu liige Kadri Tüür, pärimuseuurijad Mall Hiimäe ja Mari-Ann Remmel kirjandusmuuseumist, Tartu ülikooli arheoloogia kabineti juhataja Heiki Valk, Helgi Põllo ja Urmas Selirand Hiiumaa muuseumist, Erik Leibak Eestimaa Looduse Fondist, kodu-uurijad Ester Vaiksaar ja Minni Saapar, turismitalunik Martin Kivisoo ja Elo Liiv Saarepealse maausuliste kojast.

Järgmisel päeval toimus Saaremaa Ülikoolide Keskuses ümarlaud, kus konverentsil tõstatatud teemasid süvitsi arutati. Osalised rõhutasid, et esmatähtis on kaardistada võimalikult palju pühapaiku, enne kui need, kes teavad, ehk vanad inimesed siit ilmast lahkuvad.

Heiki Valgu sõnul pole kusagil mujal läänepoolses Euroopas säilinud looduslikud pühapaigad ning nendega seotud vaimne pärand nii hästi ja kaua kui meil siin Maavallas. „On tõsiasi, et oleme hiierahvas. On ehk aeg hakata seda ka endale tunnistama ja pühapaiku väärikalt hoidma,“ leidis ta.

Konverentsi ja ümarlaua korraldas Maausuliste Saarepealse koda koos Saare maavalitsuse, Maavalla koja ja Kuressaare kultuurikeskusega.

Maavalla koda

Värvilised paelad Vihula hiie puudel annavad tunnistust, et pühakoht on kasutusel.

Auli Kütt

Korjati Kuusalu pärimust

Mahla- ja pärnakuus tehti Kuusalu kihelkonna Lahemaa rahvuspargi osas pärimuseuringud, et koguda andmeid ajalooliste looduslike pühapaikade asukohtade määramiseks ja kirjeldamiseks. Maavalla koja kutsel kogusid pärimust teiste seas Eesti kirjandusmuuseumi teadurid Mall Hiiemäe, Tuuli Otsus ja Valdo Valper. Uurimistö tellis riiklik looduskaitsekeskus ja seda rahastab keskkonainvesteeringute keskus.

Maavalla koda

Tegemisi Haanjamaal

Haanjamaal Kaudimäel tähistati Haanimiihi nõvvokua eestvõtmisel kevadist pööripäeva.

Päikest tervitati tulepaku põletamisega. Öhtul sai hoo sisse rahvapidu, pillimehed olid Tarmo Noormaa ja Anu Taul. Keedeti ka üks korralik puder, et kere heledaks ei läheks.

Oli lund, nii et need, kellel jäi vastlapäeval liug tegemata, said võla tagantjärele ära õiendada.

9. lehekuul pidas Emujärve koda Haanjamaal Soodi järve ääres ligupäeva.

13. heinakuul on Kaudimäel kavas tähistada karusepäeva.

Maavalla koda

Härjapealased pidasid suvistelaupäeva

10 lehekuud tähistas Härjapea koda Tammealuse hiies suvistelaupäeva, mis juhatas sisse Maavalla põhjaosa munapüha ja kiigeaja.

Peeti palvus, seejärel mängiti munaveeretamist, kiiguti ja lauldi.

Maavalla koda

Ühises katlas värviti noorte kaselehtedega mune ja keedeti putru.

Kosel süttis Harju sõja ja meie esivanemate mälestuseks tuli

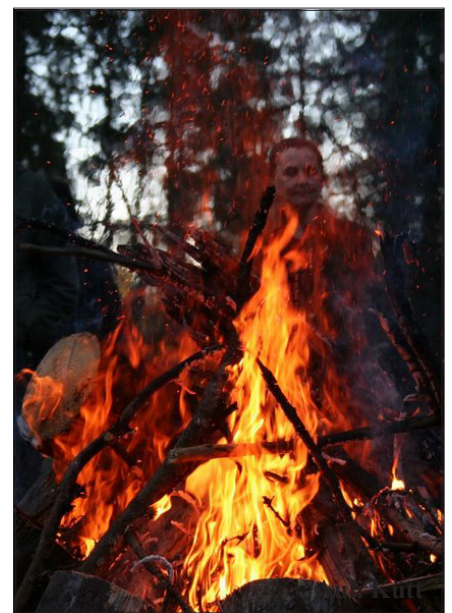
Karjalaskepäeval, 23 mahlakuud tähistas mõnikümmend inimest Harjumaal Kose kihelkonnas Harju sõja ehk Jüriöö ülestõusu 665. aastapäeva. Kanavere mail peetud suure lahingu mälestuskivi juures peeti kõnesid: mälestati esivanemaid ja meenutati toimunut.

Maarahva langenud meestele, naistele ja lastele valati kahja. Seejärel koguneti Rõõsa mäele, kus süüdati lõke.

Eesti ametlikus ajalookäsitluses kõneldakse toonastest sündmustest kui põlisrahva ülestõusust valitsejate vastu. Selline tõlgendus tugineb Maavalla põhjaosa vallutanud Liivi ordu ja hiljem ostnud Saksa ordu ürikutele.

Uku Masingu väitel toimus 1343. aastal ordu sõjaline kallaletung Harju-Viru vasallriigi vastu, misjärel tõusid maa kaitseks relvile maameeste malevad.

Ordu tõe valguses kirjutas oma "Tasuja" ka Eduard Bornhöhe. Tema kuulsast raamatust tuntud märgutuled

Esivanemate auks põles lõke.

aga seostuvad enam sellega, et karjalaskepävaga algab Maavallas üldine tulede tegemise aeg. Öhtul enne karjalaskepäeva süüdatud tuli annab inimestele tervist ja majapidamistele edenemist nagu meie teisedki taiatuled.

Maavalla koda

◆ Miks kuu ja päike pesas puhkavad

◆ Loomislaul

Üle lendsi, linukene,
üle lendsi ilma kõige,
üle ilma suure järve,
üle ilmatse keriku.
Õtsis maad munetessanna,
aset hautelessanna.
Ei saand maad munetessanna,
aset hautelessanna.

Üle lendsi, linnukene,
üle lendsi ilma kõige,
lendsi üle sinise põesa -
põlge'es sinise põesa,
lendsi üle punase põesa -
põlge'es punase põesa,
lendsi üle kõllakarva -
võttis kõlla kõlvusasta:
siie pean pesa tegema,
siie pean munad munema,
siie poegi haudumaie.

Haudus kuu, haudus kaksi,
haudus pooli kolmatagi,
natukese neljatagi,
hakkas alle katsumaie:
leis pojad verisulesta.
Hakkas poegija jagama:
üks sai maale marijasta,
tõine põllula kivesta,
kolmas kuusta taiva'aie,
neljas päivast pääle ilma.

Mis sai maale marijasta,
säält nie marid mainitasse;
mis sai põllula kivesta,
säält nie õlled tehtanasse;
mis sai päivast pääle ilma,
säält nie ajad arvetasse;
mis sai kuusta taiva'aie,
säält nie tunnid tunnetasse.

Jõhvi. H II 1, 328/9 (487). 1888

Internet

Sibulakoortega värvitud munad

Kadri Soon

Uurali keeli kõnelevate rahvaste pärimuses on tuntud maailma, taevakehade ja vahel muudegi asjade loomisest kõnelevad loomislaul ning loomismüüt.

Loomislaul esineb läänemeresoome keelealal, kus laudakse regilaule. Loomismüüti võib leida enamiku uurali keeli kõnelevate rahvaste pärimusest. Tekstid erinevad piirkonniti, ent ühisosa on siiski suur.

Sarnaste motiivide esinemine üksteisest kaugel elavate rahvaste juures ja eri žanri kuuluvates tekstides annab teadmisi uurali rahvaste esivanemate seas valitsenud maailmapildist.

Loomislugude põhjal võib väita, et linnud on saanud suure austuse osaliseks, olles tihedalt seotud loomise, viljakuse ja teispoosusega. Just lind on see, kes loob päikese, kuu ning tähed, vahel ka maa.

Kui siinmail hakkasid levima kristlikud arusaamad, asendati lind loomisloos tihti Jumala ja Vanapaganaga. Regilaulud olid piisavalt konservatiivsed, et vanal moel säilida, lugudes aga hakkasid askeldama moodsamad tegelased.

Mida varasemast ajast mingi uskumusekild eeldatavasti pärineb, seda suurem autoriteet on linnul jumalate ja haldjate suhtes. Lind on see, kelle jumalad saadavad inimeste järele valvama ja kes viib inimeste teated jumalatele. Lindudest abivaimud saadavad, kaitsevad ja juhivad šamaani tema reisidel teispoosusse.

Läänemeresoome rahvail oli kompleks kevaditi lõunast naasvaid linde tervitada, esimesi luiki nähes öeldud sõnad meenutasid loitsu. Lindude saabumise aegu oli mitu püha, mil puhati, lõbutseti ja sooritati lindudega seotud taigu, näiteks värviti mune viljakarva kollaseks ja veeretati neid.

Läänemeresoome rahvaste arusaa-

made järgi löi lind kuu ja päikese. Meie esivanemad uskusid, et taevakehad on elus, sellised arusaamad avalduvad näiteks "Tähemõrsja" laulus ja jutus sellest, kuidas vaeslaps kuu peale läks.

Lisaks regilauludele ja loomismüüdi-
le on maavalla rahvapärimuses veel mõni jälg kunagi hästi tuntud kosmilise muna uskumusest.

Noore kuu taevasseilmumisele eelnevat aega nimetatakse praegugi kuu loomiseks, mis kajastab usku, et taevakeha sünnib aina uuesti. Vähem tuntud on kõnekäänd "Kuu on pesas", mis ilmselt väljendab loomisloos kesksel kujutelmal, taevakeha sündi linnunast. Suvised ja talvised pööripäeva aegu on ka päike üheksa ööd ja päeva pesas.

Kõnekad on veel rahvapärased päikesenimetused taeva- ja päevamuna, mida Oskar Loorits seob rahvalauludes mainitud mõistatuslike lindude taevakikka ja -kanaga ning öökuke ja -kanaga. Looritsa meelest usuti kunagi, et taevakana muneb või haub igal ööl välja uue muna, mis hommikul päikesena tõuseb.

Nende müütiliste lindude paralleelnimetused looja kukk ja kana näivad kõnelevat kujutelmast, et taevasel loojal-jumalal on oma majapidamine, kuhu kuuluvad ka kodulinnud. See pärimus sarnaneb sõlkupi uskumusega jumalikust vanaeidest, kellel on majake ja kelle juures elavad pardid.

MAAVALLA LEHT

leht@maavald.ee

Toimetanud ja kujundanud Kadri Soon
Väljaandja Taarausuliste ja Maausuliste
Maavalla Koda

Postkast 363, 50002 Tartu

koda@maavald.ee

www.maavald.ee